Ekskursija
Vilniaus
senamiestyje
Istorija geto
liudininkės akimis

EUROPOS SĄJUNGA

Pilietybė

TARPTAUTINĖ ISTORINIO TEISINGUMO KOMISIJA

Ekskursija Vilniaus senamiestyje
Istorija geto liudininkės akimis

Spaudvita
2013

UDK

Ekskursija Vilniaus senamiestyje. Istorija geto liudininkės akimis

Leidinį parengė Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti sekretoriatas, įgyvendinant 2012 m. tarptautinį projektą „Atmintinų vietų lankymas – raktas į ateities švietimą“.

Projektas finansuotas iš Europos Komisijos programos „Europa piliečiams“ 4-ojo veiksmo – „Gyva Europos atmintis“.

Leidiniui panaudotas tekstas iš interviu su Fania Brancovskaja (2012 m. spalis) bei nuotraukos iš asmeninio archyvo

Vilniaus senamiesčio fotografijų autorius Tomas Kavaliauskas

Leidinio idėjos autoriai: Ingrida Vilkienė, Ronaldas Račinskas

Sightseeing tour in Vilnius old city. History through Ghetto witnesses eyes

The publication was prepared by the Secretariat of the International Commission for the evaluations of the crimes of the Nazi and Soviet regimes in Lithuania. This publication is a part of the international project “Memorial Sites as a Key for the Future Education”, which was implemented by the Secretariat of the International Commission in 2012.

The project was supported on the basis of European Commission “Europe for citizens” programme Action 4 – Active European Remembrance.

The transcript of the interview with Fania Brancovskaja is used in the publication; the photos were kindly provided by Fania Brancovskaja. She was interviewed in October, 2012

Vilnius old city photos are taken by Tomas Kavaliauskas

An idea’s of publication authors are: Ingrida Vilkienė, Ronaldas Račinskas

ISBN

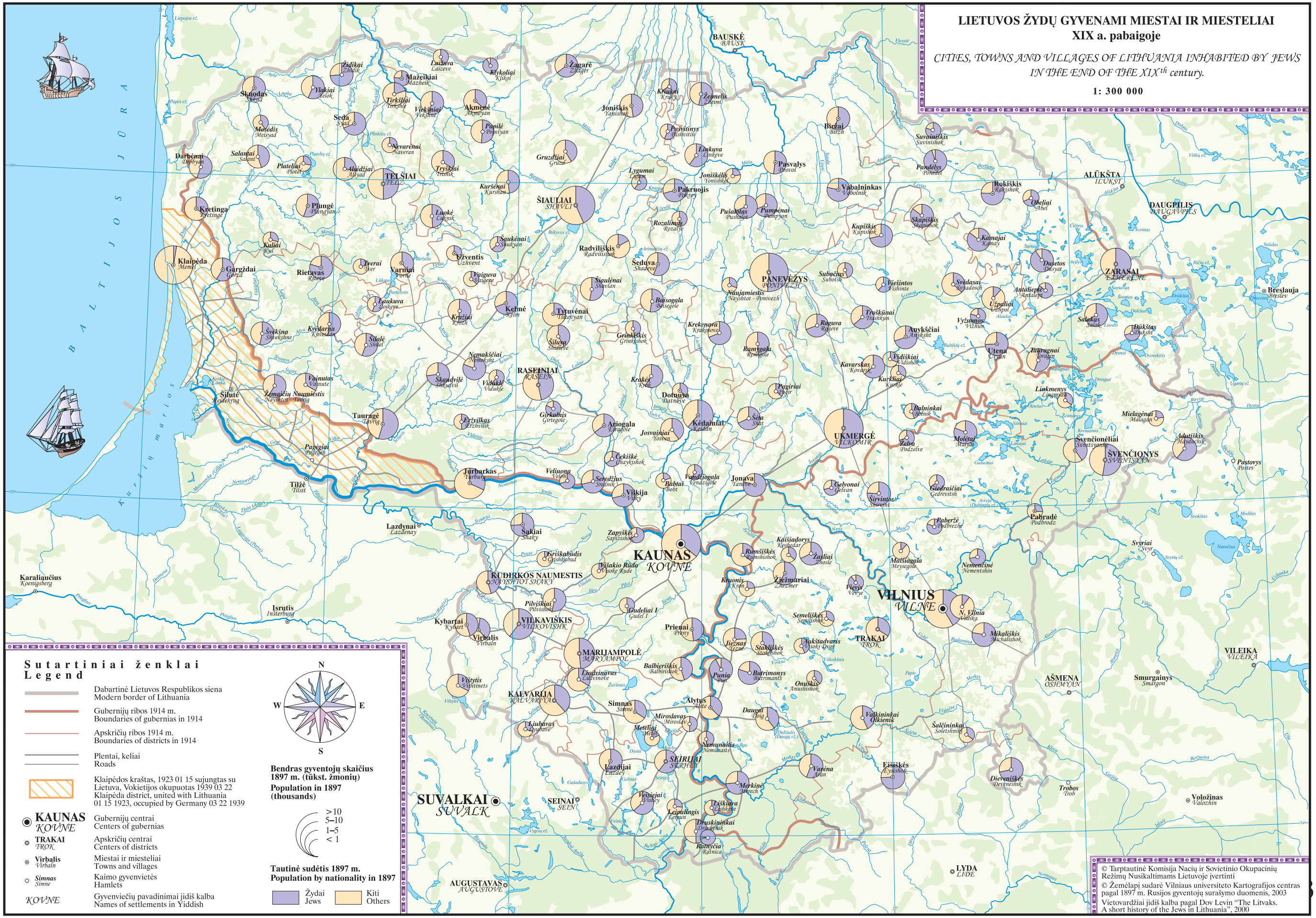
LIETUVOS ŽYDŲ GYVENAMI MIESTAI IR MIESTELIAI
XIX a. pabaigoje
CITIES, TOWNS AND VILLAGES OF LITHUANIA INHABITED BY JEWS
IN THE END OF THE XIXth century.
1: 300 000
Sutartiniai ženklai
Legend
Dabartinė Lietuvos Respublikos siena
Modern border of Lithuania
Gubernijų ribos 1914 m.
Boundaries of gubernias in 1914
Apskričių ribos 1914 m.
Boundaries of districts in 1914
Plentai, keliai
Roads
Klaipėdos kraštas, 1923 01 15 sujungtas su Lietuva, Vokietijos okupuotas 1939 03 22
Klaipėda district, united with Lithuania 01 15 1923, occupied by Germany 03 22 1939
KAUNAS KOVNE
Gubernijų centrai
Centers of gubernias
TRAKAI TROK
Apskričių centrai
Centers of districts
Virbalis Virbaln
Miestai ir miesteliai
Towns and villages
Simnas Simne
Kaimo gyvenvietės
Hamlets
KOVNE
Gyvenviečių pavadinimai jidiš kalba
Names of settlements in Yiddish
Bendras gyventojų skaičius 1897 m. (tūkst. žmonių)
Population in 1897 (thousands)
>10
5–10
1–5
< 1
Tautinė sudėtis 1897 m.
Population by nationality in 1897
Žydai
Jews
Kiti
Others
N
S
W
E
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
KAUNAS KOVNE
VILNIUS VILNE
SUVALKAI SUVALK
© Tarptautinė Komisija Nacių ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje įvertinti
© Žemėlapį sudarė Vilniaus universiteto Kartografijos centras pagal 1897 m. Rusijos gyventojų surašymo duomenis, 2003
Vietovardžiai jidiš kalba pagal Dov Levin “The Litvaks. A short history of the Jews in Lithuania”, 2000

EKSKURSIJOS MARŠRUTAS

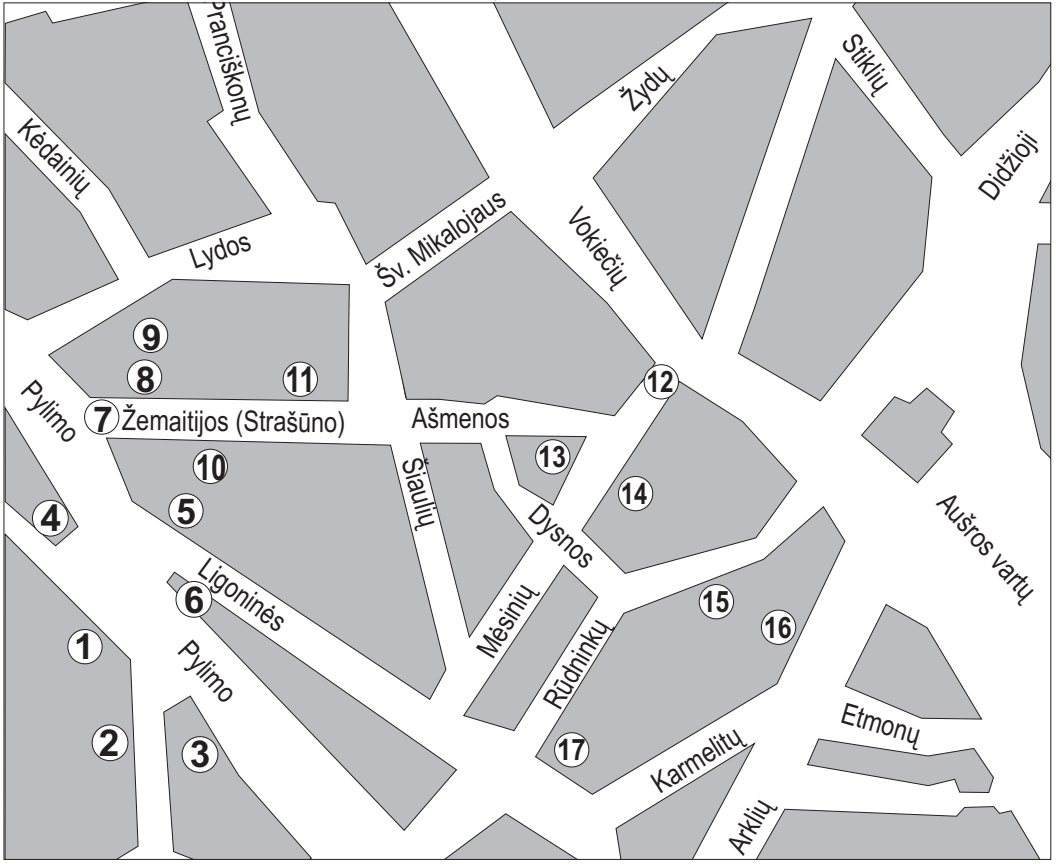

Vietoj įvado

Šis leidinys – tarsi ekskursijos po Vilniaus senamiestį maršrutas, sudarytas pagal Fanios Brancovskajos (pagal tėvą – Jocheles) pasakojimą. Ji – vilnietė, išgyveno Holokaustą, kai 1943 m. rugsėjo 23 d. pabėgo iš Vilniaus geto prieš pat jo likvidavimą.

Leidinyje rasite informacijos ne tik apie Vilniaus žydų getą ir tragediją, bet ir apie prieškario Vilnių, vilniečius, jų tarpusavio santykius, pasaulėjautą. Nuo seno Vilnius buvo vadinamas Šiaurės Jeruzale, tad keliaudami Fanios Brancovskajos pasakojimo maršrutu suprasite, kodėl Lietuvos žydai taip vadino Vilnių, suvoksite Holokausto tragedijos mastą.

Leidinio tekstas yra subjektyvi, atsiminimais pagrįsta istorija, tačiau kiekvieno žmogaus istorija yra mūsų istorijos dalis.

Ekskursiją pradedame.

Susipažinkime – ekskursijos vadovė Fania Brancovskaja, gimusi 1922 m. Kaune, Benjamino ir Rachilės Jocheles šeimoje. Joje – keturi asmenys: tėvai, Fania, jos sesuo Riva (gimusi 1927 m.). Šeima persikėlė į Vilnių 1927 m., kai Fania buvo penkerių. Tuo metu Vilnius ir Vilniaus kraštas buvo okupuotas Lenkijos (1919–1939 m.).

Žmogaus ir miesto istoriją pradedame toje vietoje, kur persikėlę iš Kauno į Vilnių, apsigyveno Fanios Brancovskajos tėvai.

Fanios šeima: Fania, mama, tėtis, sesuo, 1937 m.

① Gyvenamasis namas, Pylimo g. 35

(anksčiau – Pylimo g. 33)

Šiame name gyveno Fanios šeima. Tėvai butą pirmame aukšte (dabar ten yra parduotuvės) nuomojo. Kodėl neturėjo savo buto Vilniuje? To meto Vilniuje butai buvo labai brangūs, o Fanios tėvai turtų neturėjo. Bute – 2 kambariai. Vieno kambario dalyje tėvas įsirengė dirbtuvę. Tėvas dirbo žydų politechnikume praktikos dėstytoju-instruktoriumi, gaudavo nedidelį atlyginimą, todėl bute įsirengė elektromechanikos dirbtuvėlę. Tėvas buvo geras specialistas – įrengdavo elektros stotis vietovėse apie Vilnių.

Namas Pylimo g. 33 (dabar – 35)

Mama – namų šeimininkė. Šeimos pajamos nedidelės, todėl buvo nelengva pragyventi. Mama dažnai persiūdavo išaugtus dukterų rūbus.

Name gyveno žydų šeimos. Vaikai žaidė už namo esančiame kieme. Kaimynai gyveno draugiškai. Fanios mama gerai kalbėjo lietuviškai, draugavo ne tik su žydėmis, bet ir su lietuvėmis.

Namo savininkė su dukra gyveno Paryžiuje, kartais atvažiuodavo į Vilnių, tad vieną didelį butą name laikė sau. Kai

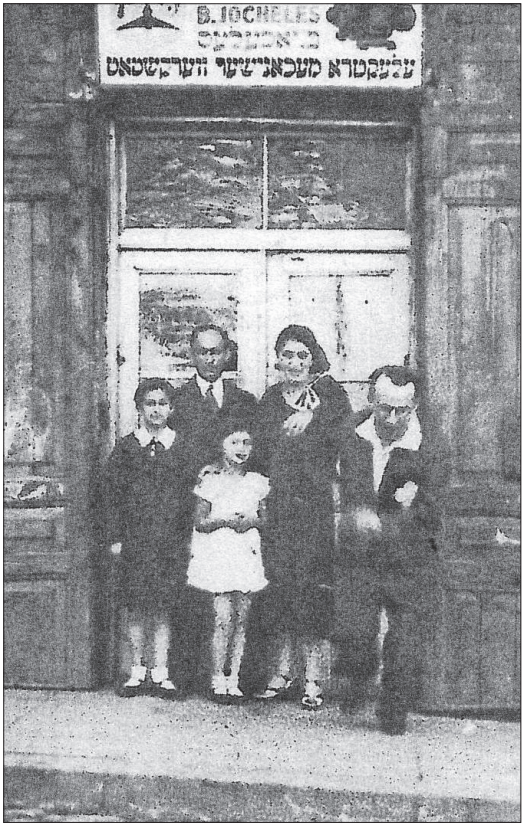

Fanios šeima Vilniuje, prie namo Pylimo g. 33, 1930 m.

1940 m. prasidėjo sovietinė okupacija, namą perėmė sovietų valdžia ir tame savininkės bute apsigyveno sovietų kariškiai.

Ar Fanios vaikystės mieste buvo antisemitizmo?

Ji prisimena, jog pasitaikydavo antisemitizmo išpuolių lenkų okupuotame Vilniuje. Vilniečiai gerai žinojo vieni apie kitus: kur gyvena žydai, kur – lenkai, kur – lietuviai, tad Fanios atminty išliko įvykis, kai lenkai studentai išdaužė jų buto langus. Tokių atvejų Vilniuje pasitaikydavo iki 1938 m. (1938 metai minimi dėl nacių antižydiškos propagandos ir suaktyvėjusių antisemitinių išpuolių Vokietijoje, Europoje. Ryškiausias tokio priešiškumo ir neapykantos pavyzdys Europoje – „Krištolinė naktis“ vokiečių aneksuotoje Austrijoje 1938 metų lapkričio 8–9 d., kai naktį buvo išdaužytos žydų parduotuvių vitrinos, niokotos ir padegtos sinagogos).

Šiame bute Fania su šeima gyveno iki pat 1941 metų rugsėjo 6-osios ryto, kada Vilniaus žydai buvo suvaryti į getą.

Fania Brancovskaja prisimena:

„1941 m. rugsėjo 6 d., 6 val. ryto, atėjo lietuviai policininkai. Vienas policininkas buvo padorus ir pasakė: „Jūs galite gerokai daugiau daiktų pasiimti, nes jų reikės, o eiti netoli – tik vieną gatvę pereiti.“ Ir tada mes su daiktais perėjome į kitą Pylimo gatvės pusę – Ligoninės gatvę (ten jau buvo geto teritorija).“

Plačiosios gatvės vaizdas

② Kitas namas, sujungtas su Pylimo g. 35 namu

(dabar šis namas Plačiojoje g. 8)

Šio namo pusrūsyje buvo skalbinių džiovinimo ir lyginimo įmonėlė (tokios įmonės buvo vadinamos „mablėmis“ ir, anot Fanios Brancovskajos, visos skalbinių džiovinimo ir lyginimo įmonės Vilniuje priklausė lietuvėms). Šiame name „mablė“ priklausė lietuvei, su kuria Fanios mama draugavo. Kai naciai užėmė Lietuvą ir pradėjo sklisti kalbos, kad žydai bus suvaryti į getus, toji moteris atėjo pas Fanios mamą ir didelį daiktų ryšulį išsinešė paslėpti. Vėliau, kai Fanios šeima buvo gete, mama slapta išeidavo iš geto, ateidavo paimti šiek tiek daiktų, kuriuos vėliau parduodavo arba iškeisdavo į maistą.

Namo Plačiojoje g. apatinis aukštas, kuriame ir buvo įsikūrę „mablės“

③ Sinagoga Pylimo g. 39

Bendras sinagogos vaizdas

Fania augo nereligingoje šeimoje. Tėvai – pasauliečiai, bet tradicines žydų šventes šventė. Sinagogoje, kuri buvo netoliese, apsilankydavo per didžiąsias šventes.

Papildoma informacija: Sinagoga Pylimo gatvėje vadinama choraline, pastatyta 1903 m. pagal architekto Dovydo Rozenhauzo projektą. Vilniuje iki Antrojo pasaulinio karo veikė daugiau nei 100 žydų maldos namų. Ši sinagoga – viena iš nedaugelio likusių nesunaikintų žydų maldos namų Lietuvoje.

Nuotraukoje matomas sinagogos kupolas

④ Pastatas Pylimo g. 21

Čia buvo paštas. Fania ir jos tėvai pirkdavo latviškus pašto ženklus, kai siųsdavo seneliams laiškus į Lietuvą, į Senąją Varėną. Ten gyveno Fanios seneliai iš mamos pusės. Lenkams okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, diplomatinių santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos nebuvo. Išsiųsti laišką tiesiogiai iš Vilniaus į Lietuvą buvo neįmanoma. Todėl Fanios tėvai siuntė laiškus per Latviją. Pirkdavo latvišką pašto ženklą, įdėdavo į voką dar vieną tuščią voką ir siųsdavo į Rygą – į lietuvišką knygyną. Jame perdėdavo laišką į tuščią voką su latvišku pašto ženklu ir išsiųsdavo į Lietuvą Fanios seneliams. Atsakymą seneliai atsiųsdavo lygiai tokiu pačiu keliu – per Rygą.

Pastato vaizdas

1941 m. rugsėjo 6 d. Vilniuje įkūrus getą, Pylimo gatvė tapo riba, atskirianti getą nuo miesto. Fanios šeimai, kaip jau minėta, reikėjo pereiti tik vieną gatvę – iš vienos Pylimo gatvės pusės į kitą.

Fanios mama su broliais ir seneliais, Fania viduryje, Senoji Varėna, 1926 m.

Kiemas Ligoninės g. tarp 2 ir 4 namų, į kurį buvo suvaryti žydai

5 Ligoninės g. 2

Kiemas tarp Ligoninės g. 2 ir 4 namų, (Ligoninės g. lygiagreti Pylimo gatvei)

Fania prisimena:

„Į šį kiemą žmonės buvo suvaryti apie pusę septynių ryto. Buvo didelis triukšmas, šurmuliavo daugybė žmonių. Viename tų namų gyveno mano mokyklos draugas. Jo mama mus pasikvietė į savo butą. Tada butuose kambariai buvo pereinami, su virtuve. Kelis mėnesius gyvenome šio buto pirmame kambaryje. Antrame kambaryje gyveno kita šeima, o trečiame kambarėlyje, kuris buvo mažiausias, gyveno buto šeimininkai su sūnumi (mano mokyklos draugu) ir dukra."

Fania atsimena, jog prie šių namų buvo sandėliai, kuriuose buvo sukrauta džiovinta žuvis – „vobla". Vokiečiai ją dalino suvarytiems į getą žmonėms maistui.

Fania pasakoja: „Tapau tikra šios žuvies paruošimo specialistė – nulupdavau nuo žuvies odą, išimdavau visus kaulus ir, sumalusi mėsmale, ruošdavau įvairius patiekalus (pvz.: kotletus). Dar dalino sorų kruopų kubelius, kurie taip pat buvo laikomi sandėliuose kaip maisto atsargos. Iš jų taip pat ruošdavome įvairių patiekalų. Šiandien aš valgau viską, bet sorų kruopų nevalgau iki šiol."

Papildoma informacija: 1941 09 06 getas buvo įkurtas Vilniaus senamiesčio dalyje. Iš pradžių veikė 2 getai – Mažasis ir Didysis. Juose buvo įkalinta apie 40000 žydų. Netrukus Mažasis getas buvo likviduotas, jo gyventojai išvežti ir sušaudyti. Iki 1943 m. rugsėjo 23 d. veikė Didysis getas, kuriame iš pradžių buvo apie 29000 žmonių. Geto gyventojų skaičius nuolat mažėjo dėl vykdomų likvidavimo akcijų. Didysis getas, veikęs 2 metus, apėmė Lydos, Rūdninkų, Mėsinių, Ašmenos, Žemaitijos, Dysnos, Šiaulių, Ligoninės gatves.

Vaizdas į ligoninės kiemą

Vilniaus getų planas

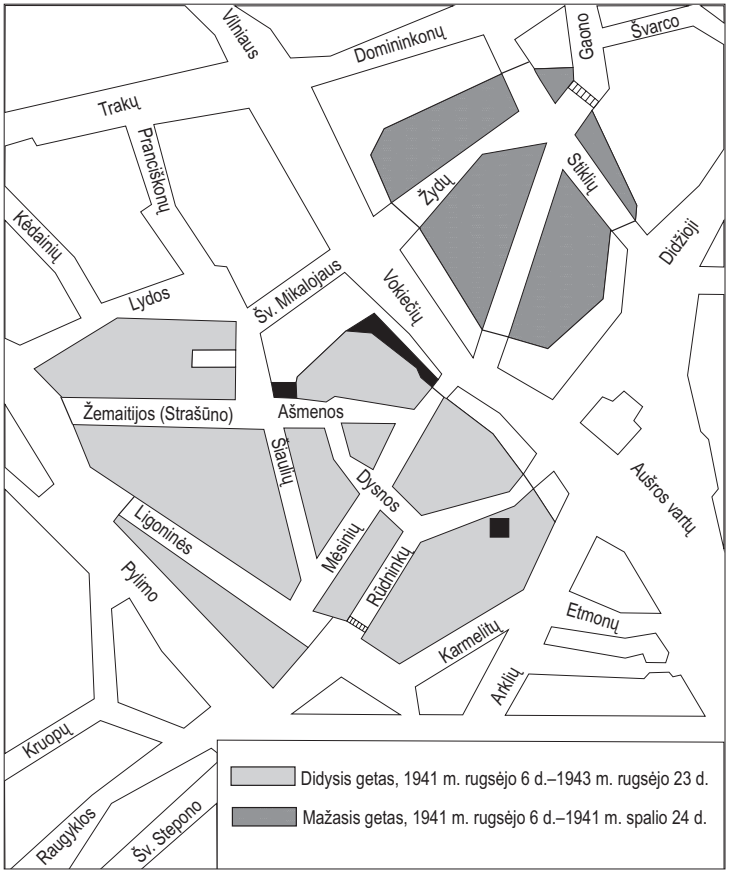

Pastatas, kuriame buvo ligoninė

⑥ Ligoninės g. 3

Buvusi geto ligoninė

Priešais kiemą, į kurį suvarė žmones, buvo ligoninė. Ten kurį laiką buvo gydomi viso miesto psichiniai ligoniai. Įkūrus getą, dalį psichinių ligonių išvežė ir sušaudė Paneriuose (Paneriai – didžiausia masinė žydų žudynių vieta už Vilniaus miesto), kita dalis ligonių dar kuriam laikui liko šioje ligoninėje.

Jau įkalinta gete, šioje ligoninėje vieną naktį praleido ir Fania: „Man pradėjo skaudėti gerklę, pakilo aukšta temperatūra ir aš nuėjau pas gydytoją. Šis pasakė, kad man difterija ir paguldė į ligoninę. Aš labai išsigandau, nes bijojau, kad getą likviduos, jei prasidės epidemija. Gulėjau vienutėje. Ryte atėjęs gydytojas pasakė, jog man paprasčiausia angina. Kai ėjau į namus, manęs neapleido jausmas, kad manęs visi šalinasi, nes galvoja, jog aš galiu visus užkrėsti“.

⑦ Žemaitijos gatvė

Ankstesnis gatvės pavadinimas – Strašūno

Iš Ligoninės gatvės keliaujame į Žemaitijos gatvę, kurioje iki Antrojo pasaulinio karo veikė daug įvairių parduotuvėlių. Jos buvo įsikūrusios pirmuose namų aukštuose. Dar ir šiandien čia yra pastatų, ant kurių išlikę senieji užrašai jidiš ir lenkų kalbomis.

Fania pasakojo, jog iki Antrojo pasaulinio karo daugelis senamiestyje esančių parduotuvėlių buvo va-

dinamos „kolonijinėmis“, nes prekės buvo vežamos iš kolonijų. Tokios parduotuvės buvo populiarios visoje Europoje, tad buvo jų ir Vilniuje.

Papildoma informacija: iki Antrojo pasaulinio karo pasaulyje vyravo kolonijinė sistema: dalis didžiųjų įtakingų valstybių turėjo joms priklausančių teritorijų, vadinamų kolonijomis. Kolonijinė sistema pradėjo irti tik po Antrojo pasaulinio karo.

Pastatas su išlikusiais senaisiais užrašais Žemaitijos g. 9

Buvęs bibliotekos pastatas

⑧ Žemaitijos g. 4 – geto biblioteka

Anksčiau Strašūno g. 6

Iki Antrojo pasaulinio karo šiame pastate veikė biblioteka, kuri nenustojo veikti ir čia įkūrus getą. Veikė ir skaitykla. Bibliotekoje buvo sukaupta daug knygų įvairiomis kalbomis. Bibliotekos direktorius Hermanas Krukas pasitraukė iš Varšuvos į Lietuvą naciams okupavus Lenkiją. Įkalintas Vilniaus gete rašė dienoraštį (H. Kruko dienoraštis „Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos“ išleistas ir lietuvių kalba).

Geto bibliotekoje buvo pildomos skaitytojų kortelės, kurių dalis išliko. Po karo Fania rado savo sesers ir mamos korteles. Geto bibliotekoje vienu metu dirbo ir Fania.

Paminklinė lenta VU Onai Šimaitei atminti

Paskutiniu laikotarpiu, prieš pat geto likvidavimą, bibliotekoje rinkdavosi pogrindininkai (Jungtinė partizanų organizacija). Viename šių pastatų buvo slėptuvė, kurioje geto partizanai laikė ginklus. Rūsyje pogrindininkai (tarp jų ir Fania) mokėsi šaudyti.

Būtent čia 1943 m. rugsėjo 23 d. ryte prieš pat geto likvidavimą Fania su kitais pogrindininkais susirinkę klausėsi instruktažo, kaip pasitraukus iš geto pasiekti partizanus (aiškinosi vietovių pavadinimus, maršrutus).

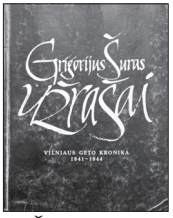

G.Šuro knygos viršelis, dienoraštį išgelbėjo Ona Šimaitė

Fania prisimena, jog į getą ateidavo Ona Šimaitė – lietuvė, gelbėjusi žydus ir kultūrinį žydų paveldą. Ji įeidavo į getą užsisegusi geltoną žvaigždę, bibliotekoje atrinkdavo knygas ir nešdavo jas į Vilniaus universitetą, taip stengdamasi išsaugoti vertingus leidinius. Ona Šimaitė išgelbėjo ir geto kalinio Grigorijaus Šuro dienoraštį apie Vilniaus getą, kurį išnešė ir paslėpė po grindimis Vilniaus universitete.

⑨ Žemaitijos g. 4 vidinis kiemas – buvęs geto kalėjimo pastatas

Dar išlikęs senas užrašas, Lydos g. 3

Šiame kieme buvo įsikūręs geto kalėjimas, skirtas geto gyventojams. Kalėjimas turėjo du įėjimus: vieną – iš šio kiemo, kitą – iš Lydos gatvės pusės. Fania pasakojo, jog geto gyventojai žinojo: jeigu žmogus pakliuvo į kalėjimą, tai reiškia, kad jo jau niekas nepamatys – bus likviduotas. Kalinį išvesdavo pro kitą išėjimą Lydos g. pusėje.

Fania atsimena ir kitokią šio kiemo pastatų paskirtį:

Lydos g. 3, buvusio geto kalėjimo pastatas

„1944 m., sovietams išvijus nacius, čia įsikūrė pirmasis žydų muziejus, veikęs iki 1949 m. Tuo metu visi, kurie išgyveno Holokaustą, nešė į muziejų ką tik turėjo: geto darbo korteles, geltonas žvaigždes ir kitus išlikusius daiktus.“

Papildoma informacija: 1949 m. sovietų valdžia šį muziejų uždarė. Tik Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, žydų muziejus Vilniuje atvėrė duris lankytojams – dabar tai Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus.

⑩ Žemaitijos g., įvažiavimas į kiemą tarp 5 ir 7 namų

Kieme – seni namai, kurių vienam, gete, gyveno Fanios šeima (anksčiau Strašūno g. 7)

Strašūno g. 7 Fanios šeima gyveno maždaug nuo 1941 m. lapkričio mėn. Kieme nebuvo jokios žalumos, nebuvo ir medžių. Kaip ir visame gete.

Fanios šeima gyveno antrame aukšte, bute, kurio numeris 8 (trys langai į kiemo pusę). Dešinėje pusėje esantys apgriuvę laiptai tokie buvo ir tuomet. Bute du kambariai ir maža virtuvėlė. Kiek tame mažame bute gyveno žmonių ir šeimų, Fania neprisimena. Oficialiai – keturiolika, bet realiai gyveno daugiau. Žmonės miegojo ant grindų.

Šį butą Fania paliko 1943 m. rugsėjo 23 d. rytą, pasitraukdama iš geto. Tą rytą čia paskutinį kartą matė savo tėvus ir seserį.

Vėl grįžtame į Žemaitijos gatvę ir einame šia gatve tolyn.

Čia gyveno Fanios šeima gete

⑪ Žemaitijos g. 8

Buvusi Strašūno g. 12, geto partizanų pasipriešinimo naciams vieta

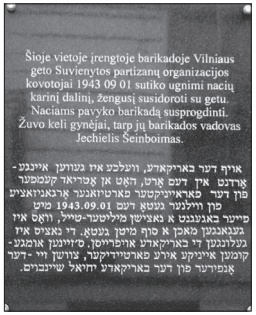

Paminklinė lenta ant Žemaitijos gatvės 8-ojo namo primena apie tragiškus įvykius gete. Gestapui susekus, jog čia veikia pogrindinė partizanų organizacija, 1943 09 01 vokiečiai įsiveržė į getą. Partizanai nusprendė pasipriešinti jėga ir atidengė ugnį. Nacistams susprogdinus partizanų pasipriešinimo punktą, žuvo keletas kovotojų.

Atminimo lenta žymi tą vietą, kur geto partizanai įsirengė barikadą.

Iš Žemaitijos gatvės patenkame į Ašmenos gatvę, iš jos pasukame į Mėsinių gatvę.

⑫ Mėsinių gatvės pabaiga – mažieji Vilniaus geto vartai

Mėsinių g. vaizdas link Vokiečių g.

Būtent šioje gatvėje pro buvusius geto vartus sėkmingai iš geto pabėgo Fania Brancovskaja. Tą lemtingą rytą draugė Doba (Develtov) atbėgo pas Fanią į namus ir pasakė, jog atsirado galimybė pasitraukti iš geto.

Fania prisimena: „Mes su Doba priėjome prie vartų. Tuo pat metu priėjo Judenrato narys Jašunskis su žmona. Jis atidarė vartus ir visi išėjome į Vokiečių g. Jie pasuko į kairę, o mudvi su Doba į dešinę – mums reikėjo praeiti pro Aušros vartus. Kai priartėjome prie dabartinio Jaunimo teatro (ten buvo geto teritorija), pamatėme, kad kas penki metrai vienas nuo kito stovi policininkai. Mums pasirodė keista ir įtartina. Tuo metu mes net neįtarėme, jog tai buvo geto likvidavimo pradžia."

Papildoma informacija: Vilniaus geto likvidavimo dieną, 1943 09 23, iš geto pabėgo apie 150 pogrindininkų – geto partizanų. Jie pabėgimui pasinaudojo miesto kanalizacijos vamzdynais.

⑬ Mėsinių g. 3a/5 – Žydų kultūros ir informacijos centras Geto slėptuvės ekspozicija

Žydai getuose rengė slėptuves, tikėdami, jog pavojaus metu galės jose išsigelbėti. Slėptuvės buvo vadinamos „malinomis“. Jas įrengdavo po butais, rūsiais ar kitose vietose, kurios geto kalinių manymu, galėjo padėti pasislėpti nuo rengiamų „valymo akcijų“.

Žydų kultūros ir informacijos centre įrengta unikali ekspozicija – „malina“. Siūlome užeiti ir susipažinti.

Pastatas Mėsinių g. 3a/5 – Žydų kultūros ir informacijos centras

⑭ Geto aukų skveras, prie Mėsinių g.

Priešais Žydų kultūros ir informacijos centrą yra paminklas geto aukų atminimui (autorė Živilė Mačiūnienė), pastatytas 1993 m. rugsėjo 23 d., minint 50-ąsias Vilniaus geto sunaikinimo metines.

⑮ Rūdninkų g. 8 *(pastatas kieme)*

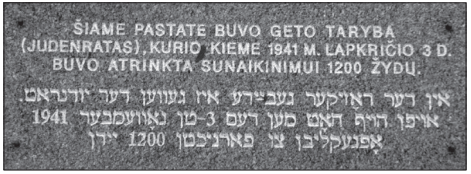

Paminklinė lenta ant pastato sienos

Pastate iki Antrojo pasaulinio karo veikė žydų realinė gimnazija, o geto laikotarpiu čia įsikūrė Judenratas.

Judenratas – žydų taryba, geto valdžios institucija, turėjusi užtikrinti tvarką gete bei vykdyti nacių įsakymus.

Fania Brancovskaja prisiminė įvykį, susijusį su Judenratu:

„Kartą prie Judenrato pastato kieme buvo surinkti žmonės ir tikrinamos „šainos“ (darbo pažymėjimai arba leidimai dirbti). Tie, kurių leidimai buvo tinkami, liko gete, o tie, kurių „šainos“ pasirodė netinkamos arba jų iš viso neturėjo, – išvežti ir sušaudyti Paneriuose.“

Prie buvusio žydų gimnazijos ir Judenrato pastato

Iki karo šiame pastate veikė realinė žydų gimnazija. Berniukai ir mergaitės mokėsi kartu. Pagrindiniai dalykai buvo dėstomi jidiš kalba, bet papildomai buvo mokoma hebrajų, lenkų, anglų ir lotynų kalbų. Mokykla buvo privati ir už mokslą reikėjo nemažai mokėti. Fania prisimena, jog už ją ir seserį tėvai mokėjo tik 50 % sumos, nes tėvas dirbo politechnikume dėstytoju ir priklausė mokytojų profsąjungai. Kokią sumą tėvai mokėjo už mokslą, Fania neprisimena. Privačioje mokykloje galiojo taisyklė: jeigu šeimoje auga 3 mokyklinio amžiaus vaikai, tai mokėti reikėjo tik už dviejų mokslą, o trečiasis mokėsi be mokesčio.

Vilniuje veikė daug mokyklų: lietuvių, lenkų, balta-

rusių, žydų. Žydų mokyklų buvo įvairių: vienose dėstoma jidiš kalba, kitose – hebrajų kalba. Vilniuje veikė ir religinės žydų mokyklos, ir valstybinės – miesto valdžios įkurtos mokyklos žydų vaikams lenkų kalba. Jose irgi mokė jidiš kalbos, bet tik kaip atskiro dalyko. Pylimo g. 4 veikė Tarbut gimnazija, kurioje mokomoji kalba – hebrajų. Dabar šiame pastate veikia Lietuvos žydų bendruomenė.

Fania prisimena ir apie gete veikusias mokyklas: „Gete buvo dvi mokyklos – jidiš ir hebrajų kalbomis. Abraomas Suckeveris – žymus žydų poetas, kalėjęs Vilniaus gete, eilėraštyje apie geto mokytoją Mirą kalba, kad klasėje iš pradžių mokėsi 40 mokinių, paskui mokinių lieka vis mažiau ir mažiau."

Šiame pastate veikė Vilniaus geto teatras

⑯ Arklių g. 5 . Geto teatro pastatas

(dabar Lėlės teatras)

Gete veikė teatras, bet anot Fanios, geto kaliniai skirtingai vertino teatrą.

„Žmonės kalbėjo, jog kapinėse, tai yra gete – ne vieta linksmintis. Geto teatre lankėsi Judenrato nariai, geto policininkai, jų žmonos, šeimų nariai. Kūriniai neilgai likdavo repertuare, dažnai keisdavosi, nes aktoriai „keisdavosi". Šiandien vaidini spektaklyje, o rytoj tavęs gali ir nebelikti."

Paminklinė lenta ant Lėlės teatro sienos

⑰ Rūdninkų g. 18 – geto planas

Šios gatvės gale buvo pagrindiniai Didžiojo geto vartai. Pro šiuos vartus 1943 m. rugsėjo 23 d., likviduojant getą, išvedė geto kalinius. Dalį geto gyventojų išvežė į koncentracijos stovyklas Estijoje, Latvijoje, taip pat į kitas nacių okupuotose teritorijose veikusias mirties stovyklas. Dalis geto kalinių sušaudyti Paneriuose.

Likviduojant Vilniaus getą, Fanios Brancovskajos tėvą – Benjaminą Jocheles – išvežė į Kloogos koncentracijos stovyklą Estijoje, kur jis 1944 m. buvo nužudytas. Fanios mama Rachilė ir sesuo Riva išvežtos į Latviją. Abi žuvo.

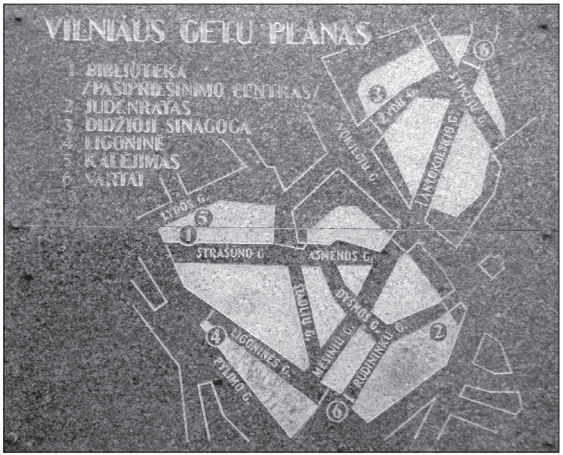

Iš keturių asmenų Jocheles šeimos gyva liko tik Fania.

Epilogas

Fania Jocheles 1944 metais ištekėjo už Michailo Brancovskio. Su būsimu vyru susipažino partizanų būryje, į kurį pateko pabėgusi iš Vilniaus geto. Susilaukė dviejų dukterų. Visą gyvenimą (nuo 1945 m. balandžio 6 d. iki 1990 metų) Fania Brancovskaja dirbo Centrinėje statistikos valdyboje Vilniuje. Nors jau seniai pensininkė, Fania Brancovskaja dirba bibliotekininke Jidiš institute Vilniuje. Aktyviai dalyvauja Buvusių geto ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjungos veikloje. Mokiniams, mokytojams ir užsienio svečiams pasakoja apie Vilniaus senamiestyje buvusį Vilniaus getą, veda ekskursijas.

Mūsų ekskursija – Fanios Brancovskajos gyvenimo gete liudytojos kelionė per Istoriją ir Laiką.

Siūlomi klausimai mokiniams, ekskursijos aptarimui

1. Kas labiausiai įstrigo šioje kelionėje? Ką naujo sužinojote, ką pamatėte pirmąkart?
2. Kaip manote, kokia kalba Fania kalbėjo savo šeimoje?
3. Fania Brancovskaja puikiai moka lenkų kalbą. Kaip manote, kodėl? Kuo lenkų kalba susijusi su jos vaikystės ir jaunystės miestu Vilniumi?
4. Kokias kalbas galėjo mokėti žydų vaikai Vilniuje?
5. Kuo panašus ir kuo skiriasi Fanios vaikystės kiemas nuo jūsų kiemo šiandien?
6. Kokie tarpusavio santykiai buvo Vilniuje iki Antrojo pasaulinio karo tarp žydų ir lietuvių, žydų ir lenkų?
7. Kaip manote, kodėl Lietuvos žydai Vilnių vadino „Šiaurės Jeruzale“?
8. Ką žinote apie skaudų istorijos laikotarpį – holokaustą?
9. Kodėl žydai buvo suvaryti į getą? Kodėl naciams ir nacių kolaborantams buvo svarbu laikyti įkalintus žmones mažoje teritorijoje?
10. Kokios institucijos, įstaigos, kurias paminėjo Fania Brancovskaja, veikė Vilniaus gete?
11. Kokia kultūrinė veikla vyko gete?
12. Kur buvo įrengiamos slėptuvės? Kokią funkciją jos turėjo atlikti? Kaip tokios slėptuvės buvo vadinamos?
13. Pasvarstykite, kodėl gete nebuvo medžių, gėlių, kodėl „gete drugeliai negyvena“?
14. Kokie buvo Vilniaus gyventojų, ne žydų, santykiai su geto kaliniais?
15. Kodėl Vilniaus getas buvo įkurtas Vilniaus senamiestyje, o ne kitoje miesto dalyje?
16. Kiek apytiksliai gatvių buvo Vilniaus geto teritorijoje?
17. Kiek aplankėme gatvių, keliaudami pagal Fanios Brancovskajos pasakojimo maršrutą?
18. Apibendrinkite savo kelionę samprotaudami, kaip per vieno žmogaus gyvenimo atkarpą pažinote Istoriją – Vilniaus istoriją / Holokausto istoriją.
19. Pasamprotaukite, kas padeda žmogui išsaugoti ne tik gyvybę, bet ir dvasios stiprybę.
20. Parašykite samprotavimo rašinį / pastraipą „Mano Vilnius: praeitis ir šiandiena“ arba „Mano Vilnius: ką mena jo gatvelės?“

Užrašams ir apmąstymams

Summary

The publication "Sightseeing tour in Vilnius old city: History through Ghetto witnesses eyes" is composed according to the story of the Holocaust witness Fania Brancovskaja (maiden name Jocheles).

Along this sightseeing route the old town streets which Fania recalls since 1927, when she moved to Vinius with her parents Benjamin and Rachile Jocheles, will be explored. When the family settled in Vilnius Fania was five (born in 1922). The sightseeing tour helps to display Jewish family story, which reflects the life of the whole Jewish community before WWII: relationships, economic activities, education system.

The route starts from Fania Brancovskaja's home, where she lived with her parents.

The story – sightseeing route objects:

1. Fania's family flat, where she spent her childhood.
2. Laundry drying & ironing enterprise. It took care of the family laundry.
3. Synagogue – Jewish house of prayer, attended by Fania, her sister and her parents on Religious Holidays.
4. Post office building.
5. Hospital street yard where the Jews were rounded up in the morning of 06/09/1941.
6. Ghetto hospital building.
7. Zemaitijos Street (former – Strasuno Street).
8. Ghetto library.
9. Ghetto prison.
10. Fania's family flat in Ghetto.
11. Memorial Plaque for remembrance of Ghetto resistance against Nazi.
12. Small Ghetto gate. Through this gate Fania Brancovskaja 23/09/1943 left the Ghetto.
13. Jewish Culture & Information Centre with the exposition of "Malinas" – hiding places for Jewish families during the Holocaust.

14. Martyrs and Fighters of the Vilnius Ghetto Monument (Victims of the Ghetto Square).

15. Judenrat (Council of Elders) building (former Jewish Junior High School).

16. The State Youth Theatre of Lithuania, Ghetto theatre was founded here.

17. Rudininku Square with the Map of the Ghetto. The main Gate of the Ghetto, through it the Ghetto inhabitants were expelled from the ghetto during the Ghetto liquidation 23/09/1943.

All the sightseeing objects are marked and numbered in the plan of Vilnius old town. The tour participants are given the opportunity not only to get acquainted with the story of one Holocaust survivor, but also to feel in reality in what cramped space thousands of Jewish people were isolated and confined during the period of 06/09/1941 – 23/09/1943. All those people wanted to survive; they were trying very hard not to lose their hope. Fania Brancovskaja's story reveals the bitter truth that only a small minority of them were destined to survive. Fania is the only person from the Jocheles family who survived the Holocaust.

Fania Brancovskaja 1945 –1990 worked at the Central Statistical Bureau in Vilnius. Despite being retired this enlightened and large-hearted lady works as a librarian at Vilnius Yiddish Institute; actively participates in the Union of Former Ghetto & Concentration Camps Prisoners; guides sightseeing tours for students, teachers and foreign guests in former Vilnius Ghetto territory. Fania Brancovskaja is often invited to Germany to tell the youth about the Holocaust in Lithuania and about her personal bitter experience.

We would like to express our sincere gratitude and appreciation to Fania Brancovskaja who shares the most painful family, Vilnius and Lithuanian history moments. She bears the witness and feels responsible for the memories and the way they are used.

Ingrida Vilkienė, Ronaldas Račinskas
Vi-162 Ekskursija Vilniaus senamiestyje. Istorija geto liudininkės akimis: informacinis leidinys / Ingrida Vilkienė, Ronaldas Račinskas. – Kėdainiai: Spaudvita, 2013. – 28 p.: iliustr.

ISBN 978-9955-637-91-2

Leidinys skirtas mokytojams, mokiniams bei visiems besidomintiems miesto praeitimi ir Vilniaus geto istorija.

UDK 947,45-25:993

Maketas ir spauda UAB „Spaudvita“
Radvilų g. 16, Kėdainiai
Tel. 8 347 60711
E. p. spaudvita@takas.lt
www.spaudvita.lt